

ŞİİR TAHLİLİNDE YÖNTEM

Mustafa KURT*

Edebiyat tarihinin, edebî metinlerin tarihi olması gerektiği fikri özellikle son yıllarda sıklıkla dile getirilmekte; ancak metinleri anlama ve yorumlama gayreti genellikle “şairin ve yazarın” çevresinde, hattâ eserin biçimlendiği “devir”in içinde dönüp durmaktadır. Pek tabii pek çok unsurun birleşmesiyle oluşan, organik bir bütünlük arz eden edebî metinleri, yazarından/şairinden ve yazıldığı dönemden ayrı düşünmek mümkün değildir. Ne var ki metnin, tamamlanmış ve pek çok unsurla (dil, yapı, zihniyet, tema vb.) bütünlüğe hâli ortada dururken, onu kısmen metin-dışı unsurlarla/ayrıntılarla yorumlamaya çalışmak edebiyat açısından çok da doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Bu bakımdan daha tutarlı olan yaklaşım, metinden hareketle; metni biçimlendiren dile, metnin yapısıyla karşılıklı etkileşim içinde inşa olunan temaya, metnin ifadede tercih ettiği anlatım tekniklerine, dönemin estetik ve tarihsel söylemine ve de isteniyorsa şair/yazar ile devre gitmektir. Prof. Dr. Şerif Aktaş’ın 2009 yılında yayımlanan Şiir Tahlili(Teori-Uygulama)* adlı eseri böyle bir gayretin ürünü. Metni merkeze alan ve o metni kuran unsurlardan hareketle bir tahlil yöntemi geliştirmeye çalışan Aktaş, söz konusu kitabında genelde edebî metinle, özelden ise şiirle ilgili tanım ve tarifleri bir kenara koyarak kendi dikkatlerini yazıya geçiriyor. Aktaş’ın kitabının ilk bölümünde teorik alt yapısını kurduğu bu tahlil yöntemi, “edebî metinlerin eskisi ve yenisi olmayacağı” fikrinden hareketle, Türk edebiyatının farklı tarihsel dönemlerde ürettiği metinlere uygulanabilecek bir yaklaşımı içeriyor.

Şiir ve zihniyet ilişkisi Aktaş’ın özellikle üzerinde durduğu hususlardan birisi. Aktaş her metnin, içinde biçimlendiği zamana ait unsurlar içerdiğini, ancak bu unsurlara metni oluşturan unsurların çözümlemesinden hareketle ulaşılabileceğini öne sürüyor: “İnsan tarafından meydana getirilen her eser, ortaya çıktığı zaman dilimine ait özelliklerinden yararlanır ve dönemini farklı bakımlardan temsil eder. Çünkü döneminin ürünüdür. Metni ortaya konulduğu döneme hâkim zevk ve anlayış eserin yapı, tema ve anlatımında kendisini hissettirir.” (s. 29).

* Okt. Dr., Gazi Üniversitesi Rektörlüğü Türkçe Öğretim Araştırma ve Uygulama Merkezi, kurtm@gazi.edu.tr

Aktaş'ın Şiir Tahlili'nde, altını çizdiği bir başka husus ise “yapı” ile ilgili. Ona göre metnin organik bütünlüğü o metni kuran unsurların ortak bir bileşkesidir. Bu açıdan metnin yapısıyla ilgili hususlar çözümlenmeden metnin anlamsal boyutuna dair yorumlar getirmek tutarlı bir yol olmayacaktır; çünkü: “Şiirdeki yapı, ses ve anlam kaynaşmasından oluşan birimlerin bir tema etrafında birleşmesiyle oluşur.” (s. 30). Aktaş ayrıca metinlerin içerik ve biçim olarak ayrılmaması gerektiğini, çünkü şiirdeki içeriğin o biçimle ifadesini bulduğunu vurguluyor. Bu tespit aynı zamanda edebî metinlerin üretim sürecine de ışık tutuyor; edebî yaratma sürecinin, birbirinden ayrılmayan iki alanı -anlam ve biçim- aynı anda inşa ettiğinin altını çiziyor.

Edebî metinlerin kurucu unsurların birisi olan “tema”, Aktaş'ın uzun uzadıya üzerinde durduğu kavramlardan. Ancak yazar tema tespitini tahlil yönteminin ilk basamaklarından biri olarak görmüyor; çünkü “Tema, yapıyı meydana getiren birimlerin kesiştiği birimlerin kesiştiği bir noktadır, onları kendi ekseninde birleştirerek metnin oluşmasını sağlar.” (s. 83). Bu bakımdan da, “Temayı bulmak için metnin yapı bakımından çözümlenmesine ihtiyaç vardır. Çünkü bir metinde, kendi içine anlam değeri olan yapıyı meydana getiren birimler tema etrafında birleşir.” (s. 31). Temanın eser dışında soyut bir kavram olduğunu, ancak metinle birlikte somutlaştığını ifade eden Aktaş, bu somutlaşmanın da her metinde kendine özgü bir yapı kurduğunu ifade ediyor.

Bütün edebî metinler içinde şiirin farklı bir yönü bulunmaktadır. Öyle ki edebî metinlerin çoğunda dil bir ifadenin aracı olurken, şiirde dil bizatihi amaç hâline gelir. Aktaş bu durumu dilin “poetique/şiiriyet-yazınsallık işlevinde kullanılması”yla ifade ediyor. Dilin söz konusu işlevinde, dilin göndergesinin kendisinde olması söz konusudur. Bu fonksiyon, dilin bir bakıma “bildirinin kendisine dönük olduğu” üstdil işlevinde kullanılmasıdır. “Şiirin bağlamı diğer metinlerin bağlamından farklıdır. Duygu, coşku, heyecan ve çağrışımın hâkim olduğu bir bağlamda dil göstergeleri yalnız anlam bakımından değil, ses ve söyleyiş bakımlarından da yeni değerler kazanır.” (s. 32) cümleleri de bu “farklı dil”in şiirdeki görünümüne işaret etmekte.

Şiirde anlam kadar, hattâ kimi zaman ondan daha da öne çıkan “ses” unsuru Şiir Tahlili'nde “âhenk” başlığı altında ele alınıyor. “Ezgisiz müzik olmadığı gibi ahenksiz şiir de yoktur.”(s. 38) diyen Aktaş, ahengi “ses akışı, söyleyiş ve ritim” alt başlıkları altında inceliyor. Şiirde söyleyişin ahengi sağlamada önemli bir rol üstlendiğini belirten yazar, “Günlük konuşma dilinden yararlanan şiir, kendine özgü bir söyleyişe ulaştığı takdirde başarılı

Şiir Tahlilinde Yöntem

olur.” (s. 39) diyerek her metnin kendine özgü bir söyleyiş biçimi geliştirdiğini ifade ediyor. Prof. Dr. Şerif Aktaş, kitabında şiirin teorik sorunlarından birisi olan ve edebiyat terminolojisinde zaman zaman “anlatıcı özne”, “şiişsel ben” adları ile anılan “söyleyici” konusuna özel bir yer ayırıyor. “Her şiirde, belki de sanatkar, düşünmeden bir söyleyici yaratmaktadır. Bu söyleyici (şairin) kendisi değildir. Yalnızca o şiir şiirin yaratılmış kişidir. Görevi ve varlığı o şiir metnini söylemekten ibarettir.”(s. 40). Anlatma esasına bağlı metinlerde “anlatıcı ve bakış açısı” kavramları ile karşılanan şiirdeki bu boşluğu yazar “söyleyici” ile dolduruyor. Pek tabii, söyleyicinin şiirdeki “ses tonu” şiirde ifade edilen gerçekliğe olan mesafesi, takındığı söyleyiş tutumu şiirin ahengini doğrudan etkilemektedir.

Şerif Aktaş, Şiir Tahlili’nde edebî metne ve şiire dair temel kavramları kendi dikkat-i nazarından okura sunduktan sonra Türk şiirinin en eski döneminden başlayarak Cumhuriyet Dönemi de dâhil olmak üzere toplam kırk iki şiiri -herhangi bir dönem ayrımı yapmaksızın- çözümlüyor. Aktaş farklı dönemlere ait şiirleri ele almasını “Bütün dönemlerde Türkçeyle yazılmış şiirlerin aynı dikkat ve metotla çözümleneceği sezdirilmek istenmiştir.”cümlesiyle izah ediyor. Aktaş’ın; Aprin Çor Tigin’den, Yunus Emre’ye, Fuzûlî’den, Tevfik Fikret’e, Ahmet Hâşim’den, Yahya Kemâl’e, Necip Fazıl’dan Ercümen Behzad Lav’a uzanan geniş bir çerçeveyi aynı dikkatle ele alması “metin merkezli bir tahlil yöntemi”nin ne kadar tutarlı sonuçlar ortaya koyduğunu gösteriyor. Çünkü Aktaş’ın metne yaklaşımda kullandığı esaslar aynı kalmakla birlikte ortaya çıkan sonuçlar her dönem şiirinde farklı oluyor. Bu da ‘zihniyet’in; insana, dünyaya ve eşyaya bakışın yüzyıllar içinde nasıl bir değişim gösterdiğini ifade ediyor. Bu zihniyet ve algılama değişimi, Aktaş’ın kaleminden, Necip Fazıl’ın “Ben” adlı şiirinde açıkça görülür. Aktaş şiiri tahlil ederken “zihniyet” başlığı altında şöyle bir tespitte bulunuyor: “Metindeki bütün kelimeler, ses ve söyleyiş, var olmanın ıstırabını duyan kişinin kendisini problem olarak ele aldığını düşündürmektedir. Problem olarak alınan husus ‘ben’dir. Dinî dönem şiirinde insan, teslimiyetin zevkiyle belki yer yer sitem hissettiren sözlerin çevresinde dolaşır ancak asıl olan teslimiyettir. Modern dönemde kişi akıllı ve iradesiyle varlığa hâkim olduğunu ifade eder veya sezdirir. Asıl olan akıl ve iradedir. Burada ne teslim olan kulla, ne de akıyla hâkim olduğunu dile getiren birey olarak insanla karşı karşıyayız. Metinde ben, hayatı olumsuz yönleriyle algılamasından dolayı bunalım yaşayan kişidir. O, kendisini yeryüzüne atılmış ve yalnız bırakılmış bir varlık olarak görmektedir.” (s. 227). Aktaş’ın tespitleri, tarihsel çizgi içinde zihniyetin; dünyayı, insanı varoluşu algılama biçimlerinin nasıl değiştiğine ışık tutuyor.

Mustafa KURT

Aktaş'ın şiire yönelik olarak önerdiği tahlil yöntemi, şiiri kuran unsurlarının hiçbirini dışarıda bırakmayan, ancak bu unsurlara belli bir sırayla ve terminolojiyle yaklaşmayı gerektiren bir güzergâh izliyor. Aktaş, şiiri çözümlerken, metni yapan unsurların birbiriyle ilişkisini göz ardı etmemeye özellikle dikkat ediyor. Aktaş'ın "Roman İncelemesine Giriş" adlı eserinden sonra şiir türü için de -teorik bir alt yapı inşa ederek- bir tahlil yöntemi teklifinde bulunması edebî metinlerin çevresinde dolaşmaktan ziyade onların dünyasına girmeye niyetli bütün okur ve akademisyenler için önemli bir kaynak.

* Prof. Dr. Şerif Aktaş, Şiir Tahlili /Teori-Uygulama, Akçağ Yayınları, Ankara 2009, 280 s.